№ 34 | ՄԱՅԻՍԻ 16 (28) | 1877 | ՄԱՅԻՍԻ 16 (28) | № 34

Վ ԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 7 րուբլ, կէս տարվանը 4 րուբլ։

Թիֆլիսում գրվում են Խմբագրատանը, պ. Ծատուրեանի և Արասխանեանի խանութում

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 (Բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հաւատի ազատութիւնը։—Ներքին տեսութիւն։ Պատերազմական բեմից։ Գիւղատնտեսութեան մասին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Թիւրքիա։ Անգլիա։ Արտաքին լուրեր։—Յայտարարութիւններ։—Տեղեկացոյց։—Բանասիրական. Աղի-Բաղարջ (վէպ)։

ՀԱՒԱՏԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

—

Մենք յիշեցինք մեր լրագրի անցեալ համարներից մինի մէջ ռուսաց «Вѣстникъ Европы» ամսագրի ապրիլի տետրակի մէջ տպված հաւատի ազատութեան վերաբերութեամբ գրած յօդուածի մասին, և այժմ կուզենայինք մի քանի խօսք ասել այդ յօդուածի բովանդակութեան մասին:

Յօդուածի անյայտ հեղինակը նայում է հարցին ոչ թէ բարոյական, փիլիսոփայական, կամ կրօնական կէտից, — այլ բուն իրաւաբանական կէտից:

Նա խօսում է հաւատի ազատութեան վրա որպէս իրաւաբան, որպէս մեծ և հզօր պետութեան քաղաքացի, որպէս պետութեան անկեղծ բարեկամ:

Նա բաժանում է հարցը երկու գլխաւոր կէտերի վրա, — մինը որ բոլոր դաւանութիւնները պիտի հաւասար լինեն միմեանց մէջ և հաւասար օրէնքների առաջ, երկրորդ որ կրօնը, հաւատը պետական, իրաւաբանական գաղափար չը լինելով, այլ լինելով բուն բարոյական, հոգևոր հասկացողութիւն, պետութիւնը չը պէտք է հովանաւորէ դաւանութիւններից մինը ի վնաս մնացածների և չը պէտք է դաւանութեան, բարոյական անհատական համոզմունքների արտայայտութիւնները, քաղաքացու եկեղեցական պարտականութիւններից շեղումները ենթարկէ պօլիցիական հսկողութեանը և մարմնաւոր դատաստանին.

Յօդուածագիրը բացատրում է ինչ բան է պետութիւն անուանված հիմնարկութիւնը՝ դա բուն իրաւաբանական մի հիմնարկութիւն է, որի պարտաւորութիւն է հոգալ հպատակ քաղաքացիների բարեկարգ և ապահով դրութեան վրա, պաշտպանել նրանց կեանքը և իրաւունքները հաստատված օրէնքներով, ապահովել իւրաքանչիւրի ազատութիւնը այնչափ, որչափ մէկի ազատութիւնը չէ գործածվում ի վնաս միւսների ազատութեան:

Բայց կան երևոյթներ պետութեան հասարակական կեանքի մէջ, որոնք քաղաքացիների բարոյական և մտաւոր կեանքի արտայայտութիւններ լինելով և ոչ թէ նոցա պետական, իրաւաբանական գործակատարութիւններ, ինչպէս օրինակ գիտութիւնը և հաւատը, որոնք չեն կարող իրանց գոյութեան իրաւունքը, իրանց հաստատութիւնը ստանալ բուն իրաւաբանական մարմնից՝ պետական իշխանութենից, ունեն իրանց բարոյական և մտաւոր օրէնքներ և չեն կարող ստորադրվել իրաւաբանական օրէնքների կարգադրութիւններին:

Ինչպէս որ, ասում է հեղինակը, ոչ մի պետութիւն, ոչ մի մարմնաւոր իշխանութիւն չէ կարող հաստատել կամ հերքել մի գիտական ճշմարտութիւն, ինչպէս նրա օրինական հաստատութիւնը չէ պահանջվում այն տեսակ գիտնական ճշմարտութիւնների գոյութեան իրաւունքի համար, որ երկրագունդը պտտում է արեգակի շուրջը, կամ որ թթուածինը միաւորվելով այլ և այլ տարրերի հետ գոյացնում է զանազան աղեր, — այնպէս էլ պետական հաստատութեան և հրակողութեան իշխանութենից դուրս պէտք է լինեն բարոյական համոզմունքներ, որչափ որ այդ համոզմունքները, դաւանութեան տարբերութիւնները՝ բաւականութիւն տալով անհատի բարոյական պահանջներին, չեն վնասում ոչ ոքին, չեն դիպչում իր համաքաղաքացիներին:

Հեղինակը, որպէս պետութեան առաջադիմութեան անկեղծ բարեկամ և ցանկացող, այն ցանկութիւն է յայտնում որ Ռուսաստանի ներկայ փառաւոր թագաւորութեան մարդասէր վերանորոգութիւնների հետ կատարվէր և այդ բարձր վերանորոգութիւնը, որ աւելի էլ մեծ ոյժ կը տար պետութեանը՝ հրատարակվէր բոլոր, թէ քրիստոնէական և թէ ոչ-քրիստոնէական դաւանութիւնների կատարեալ հաւասարութեան օրէնքը և վերցնվէին օրէնքների այն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

«ԱՂԻ-ԲԱՂԱՐՋ»

—

(Շարունակութիւն)

IX

Օրը ամենևին մթնել, մութը աշխարհը պատել, մարդ մարդից բաժանել էր — մինչ մինը տուն մտաւ Գլխբրինենց չեմքից։ Հին հրէշի պէս մշմեղ կրակի առաջ նստող փարին աչքերը չռեց, այն ինչ նորա մօտ կուճ եկած անմեղ օրիորդի երեսին երկիւղից եկան գնացին և իւրեանց ետքերը թողին բոլոր գոյների տեսակները...

«Բարի իրիկուն ձեզ, ասաց եկողը ձեռքի կապոցները ցած դնելով։

—Աստու բարին քեզ, Մուսի ջան, պատասխանեց փարին ու համբուրեց եկողի երեսը։ Նստի, նստի, տեսնեմ էդ ո՞ր քամին ա քեզ էստեղ բերել, ո՞ր խաչն ա ղրկել...

«Է՛, չես իմանում որ խաչը բերած կըլի.» իսկոյն ընդհատեց երիտասարդը։

—Էդ ինչեր ես բերել ինձ համար, Մուսի ջան. էլի նանդ միտդ ա եկել. լուացքի չորեր չըլի... էդ ինչ թեզ-թեզ ես կեղտոտում...

Մուսին այս հարցի վրա ծիծաղեց և համարեա պատեհ ժամ գտաւ աչքի տակով նայելու օրիորդին. բայց ափսոս, որ վերջինս վաղուց վեր էր կացել ու քաշուել—գնացել տան մթին անկիւնում թագկացել։ Եւ ահա կարծես օրիորդին անկիւնից դուրս բերելու մտքով փարինի հարցին պատասխան տուեց. «ինչ էլ ուզենաս, տատի ջան,—չամիչ, տխիլ, կանֆետ, չայ, շաքար, արաղ... Բաւական չի՞։»

—Հերիք ա, հերիք, Մուսի ջան, տատը մեռնի սիրուն աչքերիդ. էս քանի ժամանակ ա բերանս չայ ու արաղի հոտ չէր մտել... ասաց փարին ու դառնալով դէպի միւս կողմը կանչեց—աղջի Սանդուխտ, արի տար ամանները թափի, դուռնուցն էլ (արկղից) երկու ջուխտ գուլբայ դի՛ր աղլուխի մէջ, մինը Մուսնի, մինն էլ իրան խազէինի համար։

Օրիորդը ահ ու դողով դուրս եկաւ ու վերցնելով ընծաները տարաւ թափելու։ Մուսին, որ ամբողջ կեանքում դեռ ոչինչ դժգոհութիւն չէր յայտնել իր աչքերին, այս անգամ իր տեսողութեան պակասաւորութիւնը լաւ զգաց. նա չը կարողացաւ այնպէս զննել Սանդուխտի մոմեղէն պատկերը ինչպէս ցանկանում էր իր անհագ—անկշտում սիրտը...

Փարին երկար խօսակցութիւնից յետոյ խօսքի թելը հասցրեց Սիսակին, որ արդէն, ինչպէս յայտնի է ընթերցողին, բանտի մէջ ողբում է թէ իր և թէ իր սիրածի կեանքի յուսահատական րոպէները.—«Մուսի ջան, շարունակեց նա, դորթ Հայկենց Սիսակին բռնել են...»

—Աչքն էլ չեն հանել. պատասխանեց սառնասրտութեամբ Մուսին. մէնակ իրան են բռնել. տունուտեղն էլ իրան ելած-չելած եզների հետ էգուց պէտք ա ծախեն.... Ո՞վ ինչ անի. իրան խելքիցն ա. խեղճ աղէս կանչում ա իր տուն, խրատում ա, ասում ա՝ որդի, բեր փողերս տուր. նա էլ անխելքի պէս աղիս տները լիզելու, ժամանակ խնդրելու տեղ կաղնում ա իրան տանը աղիս անարգում ու մի լաւ էլ թակում ա... Աղէս էլ ձեզ յայտնի ա, թէ ինչ զատ ա. էն սհաթին եկաւ քոխվէն կանչեց ու Սիսակի աչքը հանեց, պատժել տուեց...

Այսպիսի մի անակնկալ լուրը. խրճթի մէջ համարեա ոչ մինի վերա չունեցաւ այն թլացուցիչ ներգործութիւնը, որպիսի արաւ բանից անտեղեակ օրիորդի սրտին, նա գրեթէ ուշաթափ եղաւ. բայց ամօթխածութիւնը օգնական հանդիսանալով նորոգեց նորա բոպէական սպառված ոյժը...

Համբաւաբեր Մուսին, որ անգիտակցութեամբ ինչպէս ասում են, իր ամանը հող լցրեց, նորա աչքում իւր աղի հետ Սանդուխտին ներկայացաւ որպէս մի ատելի, անամօթ դաւաճան. թէ այս ուղիղ է ընթերցողը կարող է նկատել նորանից, որ ողորմելի օրիորդը արհամարհանքով վեր ձգեց դատարկած ամանները հագիւ հազ ոյժ տուեց ոտքերին դուրս գալ տնից սգալու իր չար բախտը։ Դուռը դնելուց յետոյ նա նըստեց չեմքի քամակում, այնտեղ թէ արտասուելու և թէ գուժկան Մուսնից Սիսակի մասին նորանոր լուրեր լսելու։

—«Լաւ բան չի՛ ըլիլ—շարունակեց փարին—քոռանամ նրա մէրը. հմի խեղճ կնիկն ինչ օրումն ա...»

—Է՛. էդ մնա. ընդհատեց երիտասարդը ծոցից հանելով մի մատանի. գիտես, տատի ջան, ինչի համար եմ եկել.. Տունը մերը—խօսքը մերը. Աղէս աղջկանդ հաւանել ա... ու ասաց, որ..

«Ի՞նչ. զարմացած հարց արեց փարին. Աբրամ աղէն ուզում ա նորից պսակուի...»

—Չէ. նա կնիկ ունի. ես... Սանդուխտին... առենք... կըկըզայրեց Մուսին։

«Է՛. Մուսի ջա՛ն, մտկումդ բան կայ, չես կարում հայկացնել։

Վերջապէս ինչ երկարաբանութիւն. Մուսին այնքան քաջութիւն ունեցաւ, որ կարողացաւ կցկտուր խօսքերով յայտնել իր գալու պատճառը։

Բայց վարպետ փարին իսկոյն վճռական խօսք չը տուեց, այլ ընդունելով նշանը, գրգռված երիտասարդին բաւականացրեց նորանով, թէ ինքը այս առիթով կը խօսի Աբրամ աղի հետ և թէ Սանդուխտը այնքան խոնարհ ու հնազանդ աղջիկ է, որ թուրքի էլ տայ, նա ձայն չի հանի ու «չէ» չի ասի իր տատի ուզածին։

Մուսին գոհ սրտով վեր կացաւ, մեծ ջերմեռանդութեամբ փարինի ձեռքը համբուրեց և դատարկած անօթները վերցնելով դուրս գնաց. բայց նա իզուր էր աչքն այս ու այն կողմը ձըգում ժպիտն երեսին Սանդուխտին գտնելու։ Վերջինս մթան մէջ շրջհայեցողութեամբ ծանր քայլող Մուսնի ետևից նկատելի ատելութեամբ չանչ 1) արեց և արտասուոտ աչքերով գժուածի պէս տուն ընկաւ...

—«Ո՞ւր ա մատանին. ո՞ւր առար. ինձ կը սպանեմ... Ես կը մեռնեմ, աղաղակում էր Սանդուխտը։ Նորա չահապաշտ տատը, որ Մուսնի բերած օղիի երկու բաժակը նուիրել էր իր կոկորդին, զարմացած ետ նայեց և հարց արեց մեղմաձայն.—«ինչ ա, ինչ ըլաւ. ինչ կայ որդի...»

—Դէ լաւ, էլ ինձանից բան չես կարայ թագցնել. ես դրան քամակումն էի ու ամէն բան լսեցի..

«Աղջի, ձէնդ կտրի, դրանը կանգնած կըլի... Սուս...»

—Մեռնի նա էլ, իր աղէն էլ. կորչի, գնա...

Անչափ տեղն էր փարին նկարագրում Մուսնի լաւ կողմերը, Տաւրօսի խնամքը, սորանց տան հարստութիւնը, ապագայում գալու օգուտները, երջանիկ կեանքը, արաղն ու գինին...

Սանդուխտը միալար մի և նոյն էր պնդում—«ես ինձ կը սպանեմ, չեմ առնիլ...»

—Դու շատ բան կանես, թէ որ քեզ թողեն. ես ուզում եմ, որ դու Մուսնին սիրես, էսհէնց

1) Այսպէս անուանում են կանայք բաց արած, պարզած, չռած ձեռքի թաթին, որ պարզելով իւրեանց ատելի մարդու քամակից հաւատում են թէ չանչ ստացողը չարօց, յանկարծակի կամ չար մահու կը գայ։—Մի, ո՛ գիտէ մոգական դարերից մնացած աւանդութիւն, որ չէ ինչ այլ, եթէ ոչ անմիտ նախապաշարմունք...

Ծանօթ. Հեղին.

յօդուածները, որոնց զօրութեամբ օրինակ՝ շտունդիստների անուանուած աղանդին պատկանող անդամներին պօլիցիան իրաւունք ունի աքսորել և ծեծել, հրէաներին արգելվում է բնակվել պետութեան այս կամ այն մասում և մտնել պետական այս կամ այն ծառայութիւնը, վարել այս կամ այն պաշտօններ, քրիստոնեայ այլադաւաններին թոյլ է տրվում ամուսնութիւններ կապել ուղղափառների հետ միայն այն պայմանով, որ պսակվելուց առաջ մարմնաւոր իշխանութեանը ստորագրութիւն տան թէ պարտաւորվում են մկրտել իրանց երեխաներին ուղղափառ հաւատին պատկանող եկեղեցում, վերջապէս վերցնվէին և օրէնքների այն յօդուածները, որոնք ենթարկում են հաւատը մարմնաւոր իշխանութեան հսկողութեանը և կարգադրութիւններին, և ստորադրում են քաղաքացիների բուն հոգևոր, կրօնական սխալմունքները դատաստանական հիմնարկութիւնների քննութեանը և պատիժներին:

Հեղինակին իր այդ մտքերի արտայայտութեան մէջ թելադրում է բուն իրաւաբանական արդարասիրութիւնը և ճշմարիտ քաղաքական զգացմունքը՝ տեսնել պետութիւնը աւելի ուժեղ, աւելի հզօր և բարւօքման ու առաջադիմութեան աւելի էլ ընդունակ, երբ որ պետութեան բոլոր քաղաքացիներ, առանց դաւանութեան խտրութեան իրանց կրօնական համոզմունքը, իրանց հաւատը իրանց համար պահելով, ենթարկված կը լինեն, որպէս ամբողջ պետութեան քաղաքացիներ, կատարելապէս հաւասար և միմիայն բուն իրաւաբանական բնաւորութիւն ունեցող օրէնքներին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԲԵՄԻՑ

Մայիսի 10-ից հեռագրում են որ Ադլերի մօտ շարունակվում է կռիւ: Ռմբակոծութիւնը սկսվեցաւ 10 ժամին:—Կիւրուկ-Դարայից հեռագրում են մայիսի 10-ից որ գեներալ Լօրիս-Մելիքով 8 բատալիօններով և արտիլլերիայով մայիսի 9-ին ուղևորվեցաւ դէպի Ղարս: Միւս օրը գեներալ Դեվել 7 բատալիօններով նոյն ուղղութեամբ ճանապարհ ընկաւ: Առնված թնդանօթները 95 թւով ուղարկվեցան Ախալքալաք, որտեղից պէտք է անցնեն Ալէքսանդրապօլ և Թիֆլիս: Արդահանի մէջ գտնվեցան 1500 արկղ փամփուշտներ: Թիւրքերը փախչելով գցեցին մօտ 2000 զէնք շրջակայ գիւղերում:—Ռուսաց բանակից գրում են որ զօրքի առողջական դրութիւնը շատ լաւ է: Գեներալ Զէլօկայեվի առողջութիւնը, որ վիրաւորված է եղել Ղարսի մօտ կատարված հետախուզութեան ժամանակ այժմ լաւ է:—Եկատերինօդարից հաղորդում են հեռագրով «Кавказъ» լրագրին որ մայիսի 11-ին Թիւրքերը որոնք եօթ նաւերից ռմբակոծում էին Ադլեր, վեր եկան մեր ափերի վրա:—Բայազէտից հեռագրում են որ գեներալ իշխան Ամիլախվարով առաջ գնալով առանց կուի խոնարհեցրեց քրդերի մի ցեղ: Յոյս կայ որ քրդերի մի այլ ցեղ նոյնպէս կը հպատակէ մեզ: Թիւրքերը Ղարաքլիսի մօտ հաւաքւում են և դիտաւորութիւն ունեն յարձակողական շարժում սկսել:—Զուգդիդից հաղորդում են որ Կրավչէնկօ գեներալի հրամանով աբխազների դէմ ուղարկված գնդապետ Գօլէկօվսկին մեծ վնաս հասցրեց աբխազներին:

Զայմից մայիսի 11-ից հաղորդում են որ առաւօտեան ժամը 6-ին գեներալ-մայօր իշխան Զէլօկայէվը ստացած վէրքից վախճանվեցաւ:

ԳԻՒՂԱՑՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մարդուս կեանքը պահպանելու համար, հարկաւոր է կերակուր: Երբ մարմինը ընդունում է բաւականացուցիչ կերակուրը և մարսողութիւնը կանոնաւոր կերպով կատարում է իւր պաշտօնը—հետևանքը լինում է այն՝ որ մարդս լինում է առողջ և զարգանում է նաև նորա կազմուածքը: Իսկ, երբ մեր ստամոքսին չենք տալիս բաւականացուցիչ սնունդ, այն ժամանակ մարդս ընկնում է ուժից, հիւանդանում է և նեղանում է: Սորանով ես կամենում եմ ասել, որ մարդս ինչպէս պահանջում է սնունդը պէտք է աշխատի ձեռք բերել այնքան, որ իրան չափաւոր ապրեցնելով մի մասը կարողանայ հետ ձգել:

Վրաստանի կողմերը, որ ինձ առաւել ծանօթ են, ես այդ բանը բոլորովին չեմ նկատում. թէ գիւղացիները, թէ իշխանները և թէ ազնուականները չեն չափաւորում իւրեանց կեանքը՝—այսինքն չեն պարապում տնտեսականութեամբ: Եթէ մինը Վրաստանի բնակիչներից ունի մի տարուայ պաշարը, նա իւր ցանկութեան ծարաւը հագեցնելու համար մի ամսում կը վատնի, իսկ մնացած ժամանակը պէտք է պարտք առնի: Մեր լրագրութիւնը այդ բանի վերաբերութեամբ շատ քիչ է խօսել—ինհարկէ լրագրութիւնը մեղաւոր չէ, այլ գործակիցներ, որոնք ապրելով գիւղերի մէջ միայն իրանց գրուածքի նիւթը դարձրել են լոկ ուսումնարանները:

Ուրեմն գիւղերում պէտք է եզրակացնենք որ կեանքը մեռած է, ժողովուրդը չէ ապրում, որ բացի ուսումնարաններից ուրիշ նիւթ չը կայ խօսելու: Մեր գիւղացիների խոշոր պակասութիւնները կամ լաւ կողմերը, որոնք մեր աչքի առաջ ընկնում են, լաւ նիւթեր են և մեզ կը շարժեն դէպի հետաքրքրութիւն: Ես չեմ ասում թէ ուսումնարանները մեր կեանքի համար վատ նիւթ են—ոչ. բայց այնքան շատ խօսացինք, որ ընթերցողների ականջը ծանրացաւ միակողմանի հարցերով:

Աւելի լաւ կը լինէր, որ մենք խօսէինք բացի ուսումնարաններից և ուրիշ հարկաւոր նիւթերի վերա, այն է՝ տնտեսական մասը լաւացնելու, գիւղացիների երկրագործական գործիքները կատարելագործելու, այգիները մշակելու և հարկաւոր զանազան նիւթերի վերա. այսպիսով մենք մեծ ծառայութիւն կանէինք գիւղացիներին և առաւել հեշտ կերպով կը հասնէինք մեր նպատակներին՝—կունենայինք առաւել բարեկարգեալ ուսումնարանները, քան թէ առաջ: Քանի որ գիւղացին իւր ապրուստի խնդիրը նեղացնում է, քանի նորա փորը դարդակ է, ուսումնարանը շատ հարկաւոր չէ նորան:

Պարզ բան է՝ իւրաքանչիւր նորութիւն մտցնել մի հասարակութեան մէջ մեծ դժուարութեան պէտք է հանդիպի մարդս, նա պառնում է նոցա խօսելու և ծաղրելու առարկայ, ինչպէս պատահել է մի քանի երիտասարդներին, որոնք աւարտելով իւրեանց ուսման ընթացքը՝ բնագիտական, երկրագործական, այգեպահութեան մասներում, եկել են հայրենիք, ցանկացել են պարապել իւրեանց կատարելագործած առարկաներով, բայց ծաղրվել են գիւղացիներից և մինչև անգամ այնտեղի հասկացող դասից թէ՝ «բաղմնչութեան համար Պետերբուրգ և արտասահման չէին գնացել՝ ես տեղ էլ չէին կարող սովորել:» Երիտասարդները միշտ պիտի թողնեն նոցա անմիտ ծաղրածութիւն «ձայն բարբառոյ յանապատին:» Մենք պէտք է գործենք, առաջ գնանք, քանի որ մեր մէջ կարողութիւն կայ մտածելու և մեր ֆիզիկական ուժը մեզ ներում է, որպէս զի ապագայ սերունդին թողնենք հեշտ միջոց կեանքի եղանակը թեթևացնելու և աւելի կատարելագործելու: Եւ երբ գիւղացիները կը նկատեն գերազան-

---

էլ իմ կամքս պէտք ա ըլի, կուզես մեռի, կուզես սատկի,» ասաց փարին և բերած ընծաները տեղաւորելուց յետոյ դեռ ևս անընդհատ սգող ու աղաղակող օրիորդին մի լաւ էլ ծեծ տուեց, գլուխն ու արևը թակեց ու ոտնատակ ձգելով տուն ձգեց, տան դուռը կողպեց, անկողին մտաւ առանց ուշք դարձնելու օջախի մօտ մերկ ու խոնաւ գետնին փռուած, աչքերն ուռած, մարմինը կապտած մեր անճար Սանդուխտի վրա...

X

Փետրվար ամսի վերջերում, այս կողմերս տիրապետող խստաշունչ ձմրան շնորհով ձիւնը կանգնաչափ բարձրութեամբ եկել—ծածկել էր սարերի ու ձորերի ճանապարհները. Այլ ևս չէր լսվում այդ վեհմատես անտառակներում լեռների գագաթներից վայր թափվող և հազարաւոր արձագանք հանող վճիտ առուակների ձայնը. Հաստարմատ մեծ ծառերը մերկ մնացել էին խոր ձիւնի մէջ չորացած, ցցուած. Այլ ևս եղնիկներն ու այծեամները չէին չփոթում անտառի լուռ խաղաղութիւնը իւրեանց ոտնաձայներով. այն ինչ երկնամերձ ժայռի ճակատից դարձեալ շարունակում էին կռաւել, որոտալ ու անդունդների բերանի վրա անվերջ շրջաններ անել ուրուրները, արծիւները, ցիները... Նորանք նոյն գունակ արշաւում էին այդ, իսկ շվեցարական երկրի բարձրաձայր լեռների գագաթից դէպ իւրեանց ցածում անգէտ շրջող այծեամն ու նապաստակը և ճանկում ծվալով, ճչալով անգթաբար վեր բարձրացնում անզգոյշ որսը... Ես կարծում եմ ընթերցողը անարգելու չէ մեր վայրենի ու անգիտութեան մէջ սնուած թռչուններին, երբ սոքա ապրում են լոկ ապրելու համար. այն ինչ նա բոլորովին իրաւունք ունէր քարգործելու մեր Աբրամին, որ իր ագեղ ու անգութ գործերով շատ հեռու չէ նմանուելու իր դրացի վայրենի, անկիրթ և անգութ անասուններին... Եւ մենք իրաւունք ունէինք սորանցից մինին բանական—սրտի—հոգևոր—խղճաւոր, իսկ միւսներին անբանական—անասուն—չնչաւոր—անմիտ գոչել...

Մինչ ձմրան ձեռքով քշեալ ձորի շրջակայքում բնութիւնը կարծես թմրել, վայրենացել ու քուն էր մտել, գիւղի մէջ այս ժամում կատարվում էր մի շատ փառաւոր և ընդհանրական ծիսակատարութիւն. ամեն տան տանտիկին ձեռքերը բշտած տաշտ ու մաղը վեր դրած արդէն ալիւր էր մաղել, սորա կիսի չափ էլ աղ էր ածել ու հունձել, որ խմոր անի ու իր տան աղափների 1) համար Աղի-Բաղարջ թխի. Այս հին, չը գիտեմ ո՛ր ժամանակից մնացած սովորութիւնը, որ ամեն տեղ կատարվում էր մի օրինակ, պատկանում էր Սուրբ Սարգսին. Ուրբաթ գիշեր, սոյն սրբի տօնին, մուրազ ունեցողները (բախտախնդիրները), որ ամբողջ շաբաթ ծում էին պահել ու առանց հաց ու ջրի մնացել, ուտում են այդ աղահունձից կամ, աւելի, ճիշդ, աղի-բաղարջից և առանց ջուր խմելու քնում. Աղի-բաղարջի շնորհով ծարաւից բերանը չորացած մուրազ ունեցող աղջիկը կամ տղան խօսք չը կայ թէ ինչ չարչարանքներ պիտի կրէր ամբողջ գիշեր, մինչև որ թմրելով կը քնէր ու երազում ջրերի ու աղբիւրների ափերում կը թափառէր. Այս միջոցում ահա Սուրբ Սարգիսը (մեռնեմ նորա սուրբ զօրութիւնին) կամ ինքն է գալիս լեղուն տապակած մուրազաւորին ջուր տալիս, կամ թէ ուղարկում է սորա սիրածին, որ սա գայ ու իւրեան ջուր տայ. որով ուրախացած բաղարջակերը ստանում է ջուրը խմում և սորան իւրեան ամուսին ընտրում. Այս ձևով մեր քրիստոնեայ ձորբնակները ոչ միայն ամուսին են ճարում, այլ և Սուրբ Սարգսի ողորմութեանը արժանանում, որ իր խնամքը ցոյց տալու համար, գալիս է ու տան կտուրներին դրած փոխինձին 2) մօտենում ու իր Բօզձիու 3) նալերի (պայտի) նշանը թողում...

Ահա թէ ինչ հանդէսով էին պարապած այս երկրի բոլոր բնակիչները.—Երեխաները վաղուց մեղրաշաղախ փոխինձը կերել, կշտացել, օջախի առջև նստել Աղի-Բաղարջի թխելուն էին սպասում, իսկ բաղարջ ուտելու համար հինգ օրով անօթի մնացած աղափներն էլ դրեթէ շունչը կտրած, նուաղած մնացել էին ուշաթափ ընկած, որ բաղարջն ուտեն ու լուսանայ, վեր կենան, կուշտ հացով փորերը լցնեն, մէկ էլ շատ ուտելուց ու ջրախեղդ լինելուց հիւանդանան ու հազիւ հազ վեր կենան, շունչ առնեն, ոտքի գան, կենդանանան, որ ինչ է Սուրբ Սարգիսը նորանց այցելէ, ամուսին ճարէ ու մուրազները կատարէ...

XI

Ձորի մէջ, որպէս բացառութիւն, երկու տան միայն չէր կատարվում Աղի-Բաղարջի ոչինչ պատրաստութիւն Սուրբ Սարգսին հիւրասիրելու համար. Սորանցից մինը մեր խեղճ Հայկենց խուղն էր, ուր այս փառաւոր երեկոյին չէր փայլում ճրագի լոյս. դուռը կողպած տան միակ անէրն էլ ողորմելի Շուշանը իր բանտարկուած Սիսակի համար ո՛ գիտէ ո՛ւմ դուռն էր ծեծում, ո՛ւմից օգնութիւն խնդրում, կամ ո՛ւմ մօտ առատ արտասուք թափում... (Բայց ես հաւատացած եմ, որ խեղճ պառաւը զուր էր աշխատում. Գիւղի միակ անէրը քոխվէն էր և Աստուած. Քոխվէն, ինձ լաւ յայտնի է, այնքան անգութ էր, որ առանց թումանների բարեխօսութեան չէր լսի պառաւի խնդիրը. Մնում էր Աստուած. Սա ևս դեռ չէր հասցնում իր օգնութիւնը. բայց ո՛ գիտէ գուցէ վերջում լսի Շուշանի աղաչանքը ու մահից ազատի մեր անմեղ—անյանցանք Սիսակին... ինչ և իցէ.)

Գիւղի մէջ ամենից աւելի փառահեղութեամբ կատարվում էր այս ծէսը Տավարօվենց տանը. Օսանը զուգված, զարդարուած-տուլի լաչակով, բասպենդով, բաղդադիով և համարեա մի թոփ սանդով գլուխը կապած սենեակի կէս տեղում տաշտ ու մաղի վրա չոքած Աղի-Բաղարջն էր հունձում. Աբրամը նորա հանդէպ նստած զուարճանում էր տեսնելով թէ Օսանը իր հաստ փաթթած գլուխը ինչպէս բարձր ու ցածր անելով խմորը չաղախում.

«Խաթուն ջան, ես էլ պէտք ա Աղի-Բաղարջից ուտեմ.» ասում էր չիբուխը քաշելով Աբրամը.

—«Վա՛, ոնց կըլի. ընդմիջեց Օսանը. դու ծում չես պահել. Թող Խաթունն ուտի, որ Սուրբ Սարգիսը նրա մուրազը կատարի...

«Իշտօ տակոյ, հէնց պէտք ա ծում պահեմ, որ աղա Սարգիսը ինձ մի զօչ (արու) որդի տայ...»

Օսանը իմանալով ամուսնու արած բարի խնդիրը էլ չը խօսեց, այլ այս բանի վրա աւելի ոգևորուելով կարծես խմորի վրա ծուլ-ծուլ էր լինում... Այս միջոցում, եթէ ընթերցողը մեծ ուշադրութեամբ էր նայում կը տեսնէր անշուշտ, որ Օսանի գլխից մի պսպղուն ու փայլուն բան ընկաւ խմորի մէջ. Շփոթուած Օսանը այս չը նկատեց... Նա իսկոյն վերջացնելով հունձելը զանուր տափակացրեց... Մահաբեր անզգուշութիւն... Ոչ ոք ուշք չը դարձրեց, Աղի-Բաղարջը վտանգաւոր էր իր ուտողների կեանքին... Անմիտ Խաթունն էլ ժամանակ դառ խօսելու, ու չը թողեց, որ գոնէ Օսանը ուղղի իր սխալը...

1) Աղափ կամ զուգէ ազատ կոչվում են չամուսնացած աղջիկն ու տղան.

2) Բոված ցորենի ալիւրը, որից հունձում են Աղի-բաղարջ, ասվում է փոխինձ.

3) Սուրբ Սարգսի ձին ասում են բօզ (սպիտակ) է եղել. այս պատճառով քշեալ նահատակին Բօզ-ձիաւոր էլ են անուանում.

Ծան. հեղ.

ցութիւնը և աւելի օգտակար լինելը մեր երիտասարդների ուսումնասիրած առարկաների,—այն ժամանակ կաշխատէին ոչ թէ միայն օգուտ քաղել նրանց հմտութենից, այլ և ուսումնասիրել նրանց ուսումնասիրած առարկաները:

Դառնանք դէպի տնտեսականութիւնը: Քանի որ մարդս ոչինչ չունի՝ ինչպէս նա կարող է տնտեսականութեամբ պարապել: Նախ և առաջ ձեռք պէտք է բերի և յետոյ ձեռք բերածի հետ տնտեսականութիւն անի. ձեռք բերելու համար հարկաւոր է աշխատել, ոլոր քրտինքները թափել, ոչ թէ նահապետական գործիքներով, ինչպէս ներկայումս է,—ոչ. քանի որ չէք կատարելագործել ձեր գործիքները, չէք կարող տնտեսականութեամբ պարապել և ոչ էլ ձեր սնունդը անտրտունջ ապահովել:

1840 թուականից սկսած մինչև 1870 թուականը Ռուսաստանի մէջ առաջարկվեցան գիւղացիների համար հասկեր հնձելու մեքենաներ՝ թէ ձիով գործածելու, թէ շոգիով և թէ ձեռքով. եթէ մենք լովլին յիշէինք այդ մեքենաները իւրեանց կազմակերպութեամբ՝ մենք ստիպուած կը լինէինք հրատարակել ամբողջ բրօշիւրներ.... Բայց լրագրական նեղ յօդուածը մեզ միջոց է տալիս միայն խորհուրդ տալ մեր գիւղացիներին գործածել Ի. Ալէքսէեվի մեքենան հասկեր հնձելու, որ աւելի արժան է մեր գիւղացիների համար և հեշտ գործածելու: Պարոնը իւր աշխատութիւնը առաջարկեց փոքր ձևով Թագաւորական կալուածների մուզէումին Պետերբուրգում, որի կազմակերպութիւնը հետևեալն է՝ առջևի բերանները սղոցաձև միաւորվում են հանդէպի ուղղած ատամների հետ. հնձած հասկեր չեն պարկում, այլ պատահում են երեք անվերջ գոտիներին ուղղահայաց մեխերով, ձգուած ճախրակների վերա, հագցրած զուգահեռական սռնակի վերա: Հասկերը կանգնած դրութեամբ առաջ են գալիս աջ կողմ, այդտեղ նոքա կապվում են խուրձի և յետոյ ուրիշ մեքենայականութեամբ ընկնում են մի կողմ:

Բ. Տէր-Աբրահամեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մայիսի 11-ին գիշերվայ ժամը 12-ին յայտնվեցաւ կրակ ԹԻՖԼԻՍԻ Միքայէլեան կամուրջի վրա գտնված Միրզօեվի խանութների այն չարքում, որոնք անցեալ տարվայ այրված խանութների դիմաց են գտնվում: Կրակը շուտով պատեց ամբողջ չարքը և հիւսիսային սաստիկ քամու օգնութեամբ հրդեհը սպառնում էր անցնել կղզու վրա գտնվող փայտ պղցելու հիմնարկութիւններին: Բայց քաղաքաւորապէս հրաշէջ վարչութիւնը կարողացաւ սահմանափակել հրդեհը միայն խանութների այդ մի չարքով, որ և ամբողջութեամբ այրվեցաւ: Խանութներից ոմանք, ասում են, ապահոված չէին, և ուրեմն ոմանք մեծ կորուստ կրեցին:

—

«Кавказъ» լրագրին հաղորդում են որ Թիֆլիս և Ալէքսանդրապօլ քաղաքները կապող չօսէի անյարմարութիւնը աչքի առջև ունելով, դիտաւորութիւն կայ այժմ բաց անել չօսէ յիշեալ երկու քաղաքների մէջ Կօդիի, Սարվանի, Շուլավէրի, Բեզօբդալի չղթայի և Կիշլեագի վրայով:

—

«Тифл. Вѣстн.» լրագիրը ասում է որ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ երևեցան մի քանի մուրացկան հայեր՝ Վան քաղաքից գաղթականներ: Աւերված, հիւանդոտ դէմքերով, այդ մարդիկ, որոնք քանի մի ժամանակ առաջ Վան քաղաքի ունևոր դասին էին պատկանում, այժմ հաց են մուրում Թիֆլիսի փողոցներում: Նոքա գառն կերպով պատմում են իրանց դժբաղդութիւնների մասին և աւելացնում են՝ նա, որ կաղատէ քրիստոնեաներին թիւրքերի լուծից, նա կը մտնի սրբերի կարգը:

—

ԹԻՖԼԻՍԻ Քաղաքային Վարչութիւնը սորանով յայտնում է ընդհանուր գիտութեանը որ Քաղաքային Դումայի վճռի հիման վրա Ուպրավայի ներկայութեամբ մայիսի 19-ին ներկայ տարուայ նշանակված է աճրդախօսութիւնը, առանց կրկնաճրդախօսութեան, կապալով տալու համար սայլորդութեան պարապմունքը, և որ աճրդախօսութեան մէջ մասնակցել ցանկացողները պէտք է ներկայանան Ուպրավա գրաւականներով, որոնք հաւասար պէտք է լինեն կապալառութեան տարեկան գումարի 20%-ին և այդ գրաւականները պէտք է բաղկանան՝ կամ առ ձեռն (նաղդ) փողից, կամ բանկային տոմսակներից, կամ վերջապէս այլ տոկոսաբեր թղթերից: Յայտարարութիւնները կարող են ներկայացրած լինել որպէս բերանացի, նոյնպէս և գրաւոր կերպով, մհրած ծրարների մէջ, մինչև 2 ժամ կէսօրից յետոյ:

—

Լսում ենք որ պ. Վ. Ժէլիխօվսկի դիտաւորութիւն ունէ կարդալ ԹԻՖԼԻՍԻ կրուժօկի մէջ մի հրապարակական դասախօսութիւն յօգուտ «Կարմիր խաչի» ընկերութեան:

—

«Кавказъ» լրագիրը ստացել է հետևեալ հեռագիրը Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ բօրսայի կուրսերի մասին՝ Լօնդօնի վրա ռուսաց ռուբլի փոխանակութիւնը արժէ 25,78 պէնս, փարիզի վրա 270 սանտիմ, 5% առաջին ներքին փոխառութեան տոմսակը արժէ 193 ռուբլ, երկրորդին 187 ռուբլ, 5% պետական բանկի տոմսակը առաջին չրջանի արժէ 96 ռուբլ, երկրորդ չրջանի՝ 93 ր. 50 կոպ., 5½% ռենտա արժէ 99 ր. 50 կ. Պօլուիմպէրիալի գինը 7 ռուբլ 64 կոպէկ է:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Ինչպէս յայտնեցինք անցեալ համարում Ֆրանսիական մինիստրութիւնը հրաժարական է տուել և կազմակերպվեցաւ նոր մինիստրութիւն հերցօգ Բրօլեի նախագահութեամբ: Միայն պատերազմական և արտաքին գործերի մինիստրներ՝ գեներալ Բերտօ և հերցօգ Դէկազ իրանց պօրտֆէլը պահեցին: Հանրապետութեան նախագահը մարշալ Մակ-Մահօն համոզված է որ մինիստրութեան փոփոխութեան ժամանակ պատերազմական և արտաքին գործերի մինիստրները կարող են միշտ պահել իրանց տեղերը, որովհետև նոցա պաշտօնները այն տեսակի են, որ նոքա պատասխանատու չեն կարող լինել մնացած մինիստրների գաղափարների և նոցա բռնած քաղաքական ընթացքի:

Հերցօգ Բրօլի յայտնի է որպէս կղերական և բօնապարտեան: Նորա կազմակերպած նոր մինիստրութեան գրեթէ բոլոր անդամները բօնապարտեան կուսակցութեան են պատկանում: Առհասարակ Ֆրանսիայում եղած բոլոր կուսակցութիւններից միայն երկու կուսակցութիւններ քաղաքականապէս մի հաստատ կազմակերպութիւն ունեն՝ հանրապետականները և բօնապարտեանները, այնպէս որ մինիստրութիւնը պէտք է անպատճառ կամ հանրապետականներից կազմվի, կամ բօնապարտեաններից:

Այժմ կղերականները և բօնապարտեանները կրկին գլուխները բարձրացրին, իրաւամբ հաւատացած լինելով որ նոր մինիստրութիւնը իր բոլոր ջանքերը պիտի գործ դնէ թուլացնել և վնասել հանրապետականներին:

Ցաւալին այն է որ նոր մինիստրութեան ներկայացուցիչներին, մանաւանդ Բրօլի և Ֆուրտու պարոններին ազգի մեծ բազմութիւնը ատում է և հաւատացած կարելի է լինել, որ ինչպէս 1873—1875 թւին այնպէս էլ այժմ Ֆրանսիական հասարակութիւնը փոխանակ իր բոլոր մտաւոր, բարոյական և ֆիզիկական ույժերը գործ դնելու երկիրը բարեկարգելու և ամեն կողմից առաջացնելու համար,—կը զբաղվի ապարդիւն կուսակցական ներքին երկպառակութիւններով, կը սպառէ իր բոլոր ույժերը անվերջ կռիւների, ստոր կրքերի արտայայտութիւնների և ինտրիգաների մէջ:

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

Բուխարէստից հաղորդում են մայիսի 10-ից գերմանական «S. Petersb. Herold» լրագրին որ ռուս զօրքը հասաւ գիշեր ժամանակ Օլտենիցա և բռնեց ռումինական զօրքի դիրքը, առանց ենթարկվելու թիւրքերի կողմից որ և է յարձակման: Այս օրերս սպասում են Վիդդին թիւրքաց բերդի ռմբակոծութեան, Կալաֆատի կողմից: Փոքր-Վալախիայում ռումինական զօրքի մէջ կայ ռուսաց զօրքի օգնական մաս:—Կ. Պօլսից գրում են «Journal de Genéve» լրագրին, որ թիւրքաց զօրքը սովոր է մինչև մի յայտնի աստիճան տանել զանազան նիւթական զրկանքներ, բայց այդ զրկանքների համար էլ չափ ու սահման կայ՝ օրինակ դժուար է դիմանալ պակասաւոր և վատ սնունդին, և վատ առողջական մասի հոգացողութեանը: Ասում են թէ Անգլիան պատրաստ է օգնել թիւրքաց զօրքին ինչ որ փողի և կերակուրի է վերաբերում, բայց որտեղից պէտք է վերցնէ Թիւրքիան բժշկներին: Ասում են Թիւրքիան կարող է ճարել իր ամբողջ զօրքի համար ընդամենը 500 բժշկներ, և այն էլ ինչ տեսակ բժշկներ, որոնք Փա-

---

«Տեսնես մարդ կըլի, որ էս իրիկու Աղի-Բաղարջ չուտի» հարց արեց միամիտ Խաթունը:

«Ո՛նց չէ. հիմի անտաշ Սիսակը չստ կուտի. —պատասխանեց հենգնօրէն ուրիշի համար մահ նիւթող ու իր մահ բերող անզգուշութիւնը չը նկատելով Աբրամը.—Թո՛ղ ջանը դուրս գայ ծակի մէջ ու Աղի-Բաղարջից էլ զրկուի, որ եսոյ լաւ հասկանայ թէ ես ո՛վ եմ...»

—«Ո՛ւհ. Նրա մերը հմի մեզ ի՛նչքան ա անիծում...» շարունակեց Խաթունը:

«Իր ջանին նստի իր անէծքը.» մէջ մտաւ անզգոյշ Օսանը:

«Ա՛ քչի էդ պուստոյ զատ ա... Անէծքս ո՞րն ա. ընդհատեց մեր Ղօսպօդինը. ես նրանց էգուցէօր կը ցոյց տամ անիծելը... Թո՛ղ Սանդուխտն էլ անիծի ինձ, որ ես փարինին հրամայեցի նրան Աղի-Բաղարջ չը տայ...»

Իրաւ էր ասում Աբրամը: Որպէս զի Սանդուխտը Աղի-Բաղարջ ուտելով երազում Սիսակին չը տեսնէր, իր սէրը նրա վրա չը ձգէր, այլ Սիսակից անյոյս մնալով ու հովանալով Մուսոնին ճանաչէր, Մուսոնին սիրէր—սորա համար նա պատուիրեց փարինին Աղի-Բաղարջ չը թխի:

Այստեղ կարծում եմ հարկաւոր է գնալ և մեր խեղճ Սանդուխտին էլ տեսնել... Հիմի խեղճն ինչ օրի է...

Իրիկնաժամերը տալուց յետոյ փարին առանց պատրաստութիւն տեսնելու ոչ Աղի-Բաղարջ, ոչ փոխինձ չէր չինել: Նորա մօտ նստած դեռ աչքերն ուռած ու մարմինը ծեծի կապոյտ նշաններով պատած—նստած մտածում էր Սանդուխտը, թէ որտեղից Աղի-Բաղարջի կտոր գտնի ու մի կերպ տանի հասցնի իր սրտով սիրածին... Բայց իզո՜ւր. նա չէր կարող, որովհետև ազափ աղջկայ համար ամօթ և անպատմութիւն էր մինից Աղի-Բաղարջ խնդրել.—«րնի, էս անօրուն ուզում ա զօռով իր համար նշանած ճարի...» անշուշտ կանարգէին ամենքը:

Անցան քանի մի վայրկեան: Ճրագը վառելուց յետոյ տուն մտաւ Տէր-Սակուղանց ծառան: Տիրուհին յղութեան վերջին րոպէներում խիստ չարչարանքի մէջ գտնվելով և ոչ մի տատմէրից փրկութիւն չը ճարելով, տէր-հայրը յիշել էր մեր բազմափորձ ու այսպիսի բաներից գլուխ հանող փարինին:

«Աղջի, ով գիտի էս գիշեր տուն չը գամ, ասաց նա կոշտ ձայնով Թռանը. դուռը կը կողպես, կրակը կը հանգցնես ու կը քնես,» հրամանը տալով ծառայի հետ դուրս գնաց փարին:

Սանդուխտը ուրախացաւ և 5—6 րոպէ սպասելուց յետոյ խնոցի հարելու պարանը մէջքին փաթաթելով «հմի լաւ ժամանակն ա... էլ ոչով չի տեսնիլ... Գնամ...» ասաց նա քթի տակ, կրակը հանգցրեց, դուռը կողպեց և շուտով մըթան մէջ անյայտացաւ...

Այս այսպէս լինելուց յետոյ ձորակում կրկին նոյն խաղաղութիւնն է տիրում. ամենքը զբաղուած են նոյն զուարճալի ծիսակատարութեամբ, որ իրաւ վայել է մեր օտարազգի նահատակ Սարգսին...

XII

Գիւղի ցածում, այնտեղ ուր լեռներից իջնող գետակը վշվշալով անցնում է ձորակի ձիւնապատ այգիների ներքնակողմում, գտնվում է մի սենեակ քառակուսի ամուր և պինդ պատերով: Սա տարուան մէջ հազիւ թէ մի կամ երկու անգամ պէտք է գալիս ճանապարհորդ թշուառ կալանաւորների գիշերելուն:

Այդ, մարդկային բնակարանից հեռու, խոնաւ սենեակի մէջ արևի լոյսը համարեա թէ կէս օրերին մուտք է գործում իր ուղղահայեաց ճառագայթներով տանիքի նեղ երդիկի միջից: Զօրաբնակները սորան «ծակ» են անուանում և յաճախ իւրեանց կամակոր մանուկներին զսպելու համար, ահ են տալիս սորա անունով: Սենեակը, որ զուռղանում է իր հաստ ու ընկուզեայ ամուր անքակտելի դռնակով, վուրկ է այն ամեն բանից, որ պիտանի կարող էլ լինել գոնէ օրական ապրուստի:

Այստեղ ահա, այս փակուած ծակի մէջ երկու չաբթի օրից մինչև այժմ անհաց ու անջուր ողբում էր խեղճ Սիսակը իր անտանելի ու սև վիճակը... Ցօրեկները լռուած նա միմիայն լըսում էր ներքևում դրան տակ իր ողորմելի մօր աղերսալի ձայնը, իսկ վերևից—երդիկով—ուրախ բութերի ու ագռաւների սրտալը. գիշերներն էլ սորանց վերա աւելանում էր տխուր բուի կռաւցը և երբեմն էլ (ի հարկէ Շուշանից դաղտնի) մի օրիորդի խեղդուած ողբալի լալը...

Ծակի մէջ առաջին օրից Սիսակը մեծ յուսահատութեան մէջ ընկաւ. «ինչ ա իմ մեղքը. ինձ ինչի բռնեցին. ինչ արին եղներս. անուշս կտրվեց. տունս քանդուեց. մէրս էլ կապրի. եարաբ «նա» ո՞նց ա... «նա» կը մեռնի...» ահա թէ ինչ մտքեր տանջում—հալ ու մաշ էին անում նորան:

Այս հարցերը Սիսակի հոգին աւելի էին աւերում, աւելի մաշում, երբ նա լսում էր ցրտից դողող իր մօր և երբեմն սիրեկանի մրմունջները... Բանտարկուածի համար ձմրան կարճ օրերը դարեր էին համարվում... Նա լաւ գիտէր քոխվի ու Աբրամի անգութ սիրտը և կարծում էր, եթէ Աստուած օգնութիւն չը գայ, Սուրբ Սարգիսը վրա չը հասնի, ծակը պիտի լինի իր գերեզմանը... Հետևաբար նա իր վերջին յոյսը դրեց Աստուծու և Սուրբ Սարգսի վրա, որի ծոմը պահում էր այսպիսի չըչափելի չարչարանքով...

Բայց փակուած օդը, անսովոր կեանքը, խըստաշունչ ցուրտը, եզների կորուստը, անտանելի քաղցը, մօր, սիրեկանի տառապանքը և մանաւանդ անօթիութիւնը—այս ամենը սպառեցին նորա ույժը և աճն այսօր նա էլ զօրութիւն չունէր կանգնելու... Շնչասպառութիւնը ծանրացած նա փռուեց վերջապէս խոնաւ յատակի վրա և բաց աչքով սպասում էր մահուան հրեշտակին..

Ուրբաթ օրը բանտարկուածի համար ևս վերջապէս մթնեց: Երկինքն ամպամած, լուսինն ու աստեղները թաղնուած կարծես լոյսի տեղ լռութիւն էին պարգևում համօրէն ննջող աշխարհին: Միայն գետնի երեսը ծածկող ձիւնեղէն վերմակի չնորհով բաւականաչափ որոչ երևում էին հաստատմարմին առարկաները մերկ ծառերի բնաչարքերի միջով:

Համաշխարհային լռութիւնը կը տիրէր և այգիների չուրջը, եթէ ծակի մօտ մի ողբալի ձայն կենդանութիւն չը տար սորան այսպիսի խօսքերով.—Սիսակ ջան, արևիդ ղուրբան... Եարաբ ո՞նց ես, քեզ մատա՜ղ.»

«Լա՛ւ եմ, նանի ջան... գնա՛, քնի՛... ես կը քնեմ...» պատասխանում էր ծակից կարծես մահուան անկողնից մի և նոյն ձայնը:

—«Վա՜յ մեռնի քու նանը, թէ կը քնի... Աստծու հուրը մտնի Աբրամի տուն. նա ո՛չ էգուց հասնի. էն Սուրբ Սարգսից եմ խնդրել էգուց նրա պատանը կարվի, ղաթին (ղազաղը) չինվի, գերեզմանը փորվի... Էն Բօզ-Ջիւորից եմ խընդրել հուր—երկաթ թափվի աշխարհի վրա, որ իմ արտասունքին լսող չը կայ... քանդվի աշխարհիս օրէնքն ու դատաստանը... Ո՛վ, Սուրբ Սարգիս, տուն մեռնեմ, դու ըլես իմ Սիսակի տէր ու տիրականը...»

Բայց մշտատև լռութիւնը մայրական կսկծներին էլ վերջ տուեց: Շուշանն էլ լռեց, երբ լռեցին սար ու ձորը, նա սաֆարականի պէս գլուխը դրեց ծակի դրանը, կուճ եկաւ ու սպասեց Աստուծու աճեղ դատաստանին... Նա հաւատացած էր թէ իր խնդիրը գետնին չի մնայ...

Անցան միմեանց հետևից սոսկիչ, սաղակալի, գիշերային լուռ ու մութ ժամեր:

(Կը շարունակվի)

րիզում փոքր ինչ ման եկան բուլվարների վրա.... գրեթէ բոլորովին անգրագէտ մարդիկ.... Չը կան ոչ դեղեր, ոչ գործիքներ, ոչ պատերազմի համար բժշկական օգնական միջոցներ.... Իսկ նոյն ժամանակ Կ. Պօլսում էլ թագաւորում է տիֆ, և բազմաթիւ զոհեր է անում։

ԱՆԳԼԻԱ

Անգլիական տէրութիւնը յայտնում է եւրոպական պետութիւններին որ նա վճռեց ընդդիմադրել այն ամեն միջոցներին, որոնք կարող են գործ դրվել Սուէզի ջրանցքի վրա ռուս-թիւրքաց պատերազմի մէջ չէզոք մնացած պետութիւնների թէ պատերազմական և թէ առևտրական նաւերի ազատ երթևեկութեան։—Փարիզի «La Presse» լրագիրը լսել է որ Անգլիան առաջարկել է Թիւրքիային 100,000 օգնական զօրք, այն պայմանով որ ստանայ Թիւրքիայից Կրիտեան կղզին և ունենայ բարձր իշխանութիւն Եգիպտոսի վրա։ Անգլիական «Standart» լրագիրը հաղորդում է որ Լամանշ նեղուցի անգլիական նաւատորմը պատրաստ է ուղևորվել դէպի արևելք մայիսի 28-ին։ Նաւատորմին հրամայած է հաւաքվել Դէվէնպօրտի մօտ։—Լսվում է թէ Անգլիան առաջարկում Թիւրքիային 5 միլիոն ֆունտ ստէրլինի փոխառութիւնը, որի ապահովութիւնը կը լինեն Թիւրքիայի անտառները և հանքերը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Բուխարէստից հաղորդում են հեռագրով մայիսի 1-ից որ շուտով սկսվելու է յարձակողական արշաւանքը Վիդդին բերդի դէմ։

—Հաստատվում է այն լուրը թէ ռուսաց զօրքի մի մաս անցաւ Դունայ Բրայլովի մօտ։

—Փարիզից մայիսի 1-ից (13-ից) հաղորդում են որ սենատոր Էրնէստ Պիկար, որ հանրապետական կուսակցութեան ամենանշանաւոր անդամներից մինն էր, վախճանվեցաւ։

—Աւստրիական տէրութիւնը պաշտօնապէս յայտնել է թէ ռուս-թիւրքիական պատերազմի մէջ Աւստրո-Ունգարիան չէզոք կը պահէ իրան։

—Մադրիդից հեռագիրը հաղորդում է որ սպանիական տէրութիւնը յայտնել է պաշտօնապէս ներկայ պատերազմի մէջ Սպանիայի չէզոք մնալը։

—«Միջազգային հեռագրական ընկերութիւնը» հաղորդում է որ մայիսի 10-ին (22-ին) իշխան Բիսմարկ եկաւ Բերլին և մնալու է այնտեղ մի քանի օր։

—Փարիզից հեռագրում են իբր թէ շուտով Յունաստանը պատերազմ պէտք է յայտնէ Թիւրքիային։

—Ռումինիան յայտնեց իր անկախութիւնը և հրատարակեց պատերազմ Թիւրքիային։

Տփխիսու Հայոց Ծխական ուսումնարաններում հարցաքննութիւնները սկսվելու են մայիսի 23-ին և աւարտվելու են յունիսի 6-ին, հետևեալ կարգով.

Մայիսի		
23	Ջիգրաշէնու Աւէտեաց եկեղեցւոյ տղայոց և օրիորդաց ուսումնարաններում	Կրօն, Հայոց լեզու և եկեղեցական երգեցողութիւն։
24	Կաթուղիկէ սուրբ Գէորգայ եկեղեցւոյ տղայոց և օրիորդաց ուսումնարաններում	
25	Կուկիոյ Սուրբ Աստուածածնայ «Թանդոյեանի» տղայոց և օրիորդաց ուսումնարաններում.	
26	Հաւլաբարու Մարիամեան և Սուրբ Կարապետի ուսումնարաններում	
27	Ջորաբաշու և Շամքոռեցւոց եկեղեցիների ուսումնարաններում	
30	Ջիգրաշէնու Աւետեաց եկեղեցւոյ ուսումնարաններում . . .	Ռուսաց լեզու, Թուաբանութիւն
31	Կաթուղիկէ եկեղեցւոյ ուսումնարաններում	
Յունիսի		
1	Կուկիոյ «Թաղոյեանի» ուսումնարաններում.	Նկատողական ուսումն
2	Հաւլաբարու Մարիամեան և Սուրբ Կարապետի ուսումնարաններում	
3	Ջորաբաշու և Շամքոռեցւոց եկեղեցիների ուսումնարաններում	
4	Վանքի Մայր եկեղեցւոյ «Մարկոսեանի» օրիորդաց ուսումնարաններում	Բոլոր առարկաներից
6	Սուրբ Մինաս եկեղեցւոյ «Դանիէլ Իզմիրեանի» ուսումնարաններում	Բոլոր առարկաներից

Ծ ա ն օ թ ո ւ թ ի ւ ն։ Հարցաքննութիւնները սկսվելու են առաւօտեան ժամի 8-ից։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԾԱԽՎՈՒՄ Է

ԿԻՐ հանգցրած և չը հանգցրած, տաշշէկներով և սաժէնով։ Պայմանների մասին դիմել Վ. Լ. ՊԱՏԿՕՎԻ և ընկ. սպիրտի պահեստը, որը գտնվում է Կուկիայում, Նիկոլաեվսկի փողոցում № 44.

4 (8)

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ԱԶԳԱՅԻՆ-ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑՈՒՄ ՀՈԳԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ մէջ առաջիկայ յունիս ամսոյ 15-ին երեկոյեան 8 ժամին կը լինի աճրդախօսութիւն (առանց կրկնաճրդախօսութեան) կապալով տալու Ներսիսեան հին Դպրոցի վերնայարկը։ Պայմանաթուղթը (кониция) ցանկացողը կարող է կարդալ Հոգաբարձութեան գւանատան մէջ ամեն օր, բացի կիրակէից և տօներից, ցերեկուայ 10-ից ց12 ժամը։

Մի ֆրանսուհի ՏԻԿԻՆ կամենում մասնաւոր տներում ՖՐԱՆՍԻԵՐԷՆ և ԱՆԳԼԻԵՐԷՆ լեզուի դասեր տալ։ Հասցէի մասին կարելի է տեղեկանալ «ՄՇԱԿԻ» խմբագրատան մէջ։

ДАМА француженка желаетъ имѣть въ частныхъ домахъ уроки *французскаго и англійскаго* языковъ. Спроситъ объ адресѣ въ редакціи газеты «*Мшакъ*.»

2—10

ГУАРАНА

ГРИМО И КОМП., АПТЕКАРЕЙ ВЪ ПАРИЖѢ.

Средство это, происходящее изъ Бразиліи, извѣстно подъ названіемъ Гуарана или Паулинія и употребляется по предписанію врачей противъ мигреня и невралгіи.

Продается въ коробкахъ, содержащихъ каждая двѣнадцать пріёмовъ и каждый пріёмъ снабженъ подписью Grimault et Ce. Требовать настоящую Гуарану Гримо и К°, потому что есть много подделюкъ.

ВЪ ТИФЛИСѢ У ЦУРИНОВА

DENTIFRICES RIGAUD

Большая медаль за заслуги. На всемірной выставкѣ въ Вѣнѣ.

8, RUE VIVIENNE, 8

PARIS

Большая медаль за заслуги. На всемірной выставкѣ въ Вѣнѣ.

CRÈME DENTIFRICE SOLIDIFIÉE (Тѣсто для чищенія зубовъ)

Этотъ превосходный составъ придаетъ зубамъ отличный бѣлый цвѣтъ и укрѣпляетъ десны, не представляя притомъ, ни одного изъ недостатковъ обыкновенно употребляемыхъ зубныхъ порошковъ, вредно дѣйствующихъ на эмаль зубовъ. Это тѣсто не оставляетъ осадка на щеткѣ, оно лишь слегка окрашиваетъ ее розовымъ цвѣтомъ.

DENTORINE RIGAUD (Зубной Элексиръ РИГО)

Входящая въ этотъ элексиръ арника даетъ этому продукту свойство исключительное возвращать бѣлизну зубамъ, очищаетъ дыханіе и облегчаетъ циркуляцію крови. Нѣсколько капель въ стаканъ воды достаточно, чтобъ сдѣлать воду совершенно ароматическою и освѣжаютъ ротъ въ высшей степени пріятно.

ՄԱՅԻՍԻ 16.	ՏԵՂԵԿԱՑՈՅՑ	ԹԻՖԼԻՍ 1877.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Մայիսի 16-ին)	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլումպերիալը)	7	35
Հին 82 պր. մ. արժ. 1000 մ.	1250	—
Հին 20 կ. 72 պր. 1000 »	1100	—
Վիգրիշնի 5% առաջի փոխառութեան տոմ. 100 »	189	—
Երկրորդ 5% վիգրիշնի »	184	—
Մարսէլի կուրսը 267 ֆր.	100	—
Լօնդօնի կուրսը Օդեսայի վրա.	9	35
Վենայի կուրսը առէ 142 գլ.	100	—
Դուրեժի բարաթը. . .	5	—
Առևտրական բանկի ակցիան 200 մ.	280	—
Փօթի Թիֆլիսեան երկաթուղու ակցիան 125 մ.	125	—
Շաքարը բրօյկու . .	7	70
» միւս տեսակը.	7	40
» շաքարաւազը.	7	—
» տրանզիտը. .	8	—
» մաքուր փճարած	11	30
Բամբակը Երեւանու Ամերիկայի սերմից. . .	6	60
Միւս տեսակը հին սերմից.	5	70
Բուրդը Թուշի . . .	—	—
» Թարաքամի .	—	—
Ալիւր Շորագալու . .	1	40
» Երևանի. . . .	1	10
Գարին.	—	60
Մոմը բնաճարպի (стеар.)	14	—
Մետաքս Նուխվայ. .	—	—
Կախեթունը. . . .	50	—
Կոկոնը Նուխվայ (բոժ.)	25	—
Ֆրիզոնը (լասը) Ագուլեաց	—	—
Կոֆէն մօկօի. . . .	25	—
» լիվանի	21	—
» մարտինկօյինը .	17	—

ՀԵՌԱԳԻՐ	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի քաղաքները . . .	1	
Նոր-Նախիջևան, Աստրախան, Ղրիմ, Մայրաքաղաքներ և Եւրոպական Ռուսաստան . . .	2	
Աւստրիա . . .	3	
Անգլիա. . . .	4	
Գերմանիա. . .	2	88
Թիւրքիա . . .	3	25
Ֆրանսիա . . .	3	75

ՆԱՒԵՐ (Շրջական գիծ)

Օդեսայից Փօթի (ամսական) հինգշաբթի ժամը 3-ին կէս օրից յետոյ։

Փօթիից Օդէսա երկուշաբթի 8 ժամին առաւօտեան։

Օդեսայից Փօթի (ձմեռը) հինգշաբթի 3 ժամին։

Փօթիից Օդէսա հինգշաբթի առաւօտեան։

Փօթիից Կ. Պօլիս կիրակի առաւօտները։

Կ. Պօլսից Փօթի կիրակի առաւօտները։

(Ուղղակի գիծ)

Օդեսայից Փօթի երկուշաբթի 3 ժամ. կէսօրէ։

Փօթիից Օդէսա շաբաթ 8 ժամ. առաւօտ։

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 36 րօպէ առաւօտեան։ Մինչև Միխայլօվօ (խառն գնացքը) երեկոյեան 4 ժամ. 54 րօպէ։

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից	9. 36	4. 54
Գորի.	12. 32	9. 11
Միխայլօվօ	2. 15	11. 25
Քութայիս	8. 33	
Փօթի.	11. 46	
	առաւօտ.	
Փօթիից	8. 38	
Քութայիս .	11. 59	
Միխայլօվօ. .	5. 56	1. 06
Գորի. .	7. 33	3. 36
Թիֆլիս.	10. 16	7. 24

Թիֆլիս գալիս է առաջին գնացքը երեկոյեան 10 ժ. 16 ր. երկրորդը՝ առաւօտեան 7 ժ. 24 ր.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխեթ .	90	68	38
Գորի. . ,	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ .	5. 22	3. 92	2, 18
Քութայիս	9.	6. 75	3. 75
Փօթի . .	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

1) Ամեն տեսակ թէ նամակներ, թէ լրագիրներ՝ Ռուսաստան և արտասահման ուղարկելու, ընդունվում են ամեն օր, առաւօտեան 8 ժամից մինչև 12 (բացի կիրակի օրերից)

2) Բագուի ճանապարհ՝ թեթև փոստը ընդունվում է երեքշաբթի և ուրբաթ օրերը, իսկ ծանր փոստը երկուշաբթի։

3) Երևանի տրակտը՝ ամեն օր։

4) Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղու գիծը՝ ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

5) Նուխու տրակտը՝ թեթև փոստը ընդունվում է չորեքշաբթի, իսկ ծանր փոստը շաբաթ օրերը։

6) Բէլիկլիւչի ճանապարհ՝ ամեն տեսակ փոստ ընդունվում է երկուշաբթի և ուրբաթ օրերը։

Ռուսաստանից և Արտասահմանից փոստը ստացվում է Թիֆլիսում ամեն օր։ Բագուի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ օրերը։ Երևանի տրակտից՝ երկուշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ։ Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղուց ամեն օր։ Նուխու տրակտից՝ չորեքշաբթի և կիրակի։ Բէլիկլիւչի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ։

ՆԱՄԱԿՆԵՐ	կոպ.
Բաց նամակը ամէն. .	4
Ռուսաստան նամակը	8
Գերմանիա, Աւստրիա	8
Ֆրանսիա.	8
Անգլիա	8
Շվէյցարիա.	8
Թուրքիա (Կ. Պօլիս .	8
Թիւրքիա (ցամաք) . .	8
Իտալիա	8
Ամէրիկա	28
Պարսկաստան . . .	10
Հնդկաստան . . .	70
Եգիպտոս . . .	27

ՓՕՍՏԻ ԿԱՌՔԵՐ

Թիֆլիսից Վլադիկավկաս փոստի կարգերը գնում են ամեն օր, երկու անգամ օրը։

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—ՄՕԶԴՕԿ. Ն. Տ. Ղ. Մենք չենք հասկանում ինչպէս կարող էր պատահել որ Մօզդօկի մեր բոլոր բաժանորդները մեր լրագրի № 24 ստացած չը լինէին։ Խնդրում ենք դարձեալ տեղեկացէք փոստատան մէջ և եթէ ճշմարիտ է որ ոչ ոք չէ ստացել, այն ժամանակ ստիպված կը լինենք նորից ուղարկել։

—ԵՐԵՒԱՆ։ Յ. Տ. Գ. Շնորհակալութեամբ ստացանք ձեր ուղարկած վիպասանութիւնը։ Իսկ ձեր արած հարցին նամակով կը պատասխանենք։ Կը պատասխանենք և ձեր առաջարկութեանը։

—ՎԻԷՆՆԱ. Պ. Ձեր նամակը շատ շատ կարելի է տպել խառն լուրերում։ Ի՞նչ առանձին նորութիւն է, որ այն անձը չէ կատարել իր խոստումը։

Дозволено цензурою 14 Мая 1877 г. Тифлисъ.

Типографія Мартиросіанца

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ